

УДК 130.2: 82 - 2 "19/20"

ГУРЖИ ВОЛОДИМИР,

аспірант,

Донецький національний університет, м. Вінниця

РЕЛІГІЙНІ ПОШУКИ В РОСІЙСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ НА МЕЖІ XIX-XX ст. ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ АТЕЇСТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ

У статті автор досліджує місце й роль релігійно мотивованих смислів і цінностей у російській думці на межі XIX-XX ст. як передумову формування атеїстичної ідеології Радянського Союзу. Обґрунтовано, що створення СРСР супроводжувалось конструюванням культурної традиції, яка відповідала запитам різних народів; були сформульовані вимоги до "радянської культури і радянської людини". Цю культурну традицію, реалізовану в радянській практиці, пропонується розуміти як нову артикуляцію "російської ідеї". Характерним інструментом її впровадження була атеїстична ідеологія, передумови формування якої автор статті вбачає в релігійних пошуках російської інтелігенції на межі XIX-XX століть, зокрема в її "секуляризованих" уявленнях про обраний народ та його особливу місію, які згодом склали серцевину радянського ідеологічного нарративу.

Ключові слова: національна ідея; слов'янофіли; західники; марксизм; науковий атеїзм; релігійність; радянська ідентичність.

Постановка проблеми та стан її вивчення. У сучасній українській науковій думці домінує теза про те, що Радянський Союз був атеїстичною державою. Ця теза підкріплена дійсно великим обсягом досліджень із наукового атеїзму й антирелігійної пропаганди (Є. Дулуман, М. Москалець), статистики з закриття/знищення храмів і репресій проти духівництва (П. Фрезе, В. Єленський). Власне атеїстична спрямованість СРСР видається за аксіому, яка не підлягає сумніву, проте чи так усе просто, як здається на перший погляд? Чи точно термін "атеїзм" вичерпує сутність релігійної реальності в СРСР?

За деякими поглядами, радянський атеїзм можна вважати не менш і навіть більш релігійним, ніж класичне сповідання релігії в Росії. Так, наприклад, на думку французького дослідника Жоржа Ніва: "Для російського атеїста невіра і є віра, причому більш дієва й релігійна (в етимологічному - від латинського *"religio"*, тобто пов'язую, сплітаю - сенсі цього слова), ніж віра в Бога" [1]. Подібну точку зору або хоча б такі, що частково перетинаються, із цього питання мають і Ф. Достоєвський, Л. Толстой, М. Бердяєв, Н. Гордієнко, В. Ван ден Беркен, П. Фрезе, А. Роккуччі, В. Смолкін та інші. Тому, можливо, не слід однозначно сприймати питання про сутність СРСР як остаточно вирішене.

Класична релігійність може поступатися місцем іншим проявам сповідання, у межах яких для людей характерне конструювання власних релігійних переконань з догматичних норм, що реально існують. До таких вірувань належить, наприклад, "клаптева релігія" - термін, запропонований американським соціологом релігії Р. Вазно. Так, це не класична релігія, ці уявлення офіційна церква (канонічна релігійна традиція) може не визнавати проявами релігійної віри, проте це не скасовує, по-перше, релігійної природи й статусу цих переконань, по-друге, істинності цих уявлень для їхніх носіїв. У XX сторіччі однаково, як для Заходу, та і для

Радянського Союзу, уважалось, що релігія має перейти з публічного простору до зони особистого, стати приватною властивістю кожної конкретної людини, а згодом і взагалі зникнути. Проте, як це багаторазово зазначали навіть прихильники класичної теорії секуляризації П. Бергер, а також у співавторстві з ним С. Гантінгтон, Г. Дайві та Е. Фокас, так не сталося: релігія нікуди не зникла.

Російський атеїзм узагалі вмістив у себе досить помітні релігійні риси, підкреслені в кращих літературних творах Ф. Достоєвського, Л. Толстого, І. Тургенева та ін. Можливо, однією з найбільш переконливих постатей в ряду "релігійних атеїстів" є Великий інквізитор з "Братів Карамазових", який, навіть дивлячись на Христа, стверджував атеїстичне кредо. СРСР у цьому плані став достойним спадкоємцем царської Росії. Релігійні риси російського атеїзму, зокрема, досліджував французький історик літератури Ж. Ніва.

Як зазначає італійський дослідник Адріано Роккуччі, "комуністична ідеологія пропонувала себе як політичну віру, можна було б сказати, "політичну релігію", яка повинна була тотально формувати життя радянських громадян, суспільства й держави. Метою була побудова комуністичного суспільства, заснованого на "новій людині", в антропології якої не повинно було бути місця релігійним помилкам" [2]. "Радянський експеримент" доволі часто вважається спробою наново побудувати не просто державу, а повністю винайти людину - "радянську людину" з певним набором міркувань, уявлень і цінностей, з "радянським смисловим ядром".

Виходячи з досліджень Ф. Достоєвського, С. Булгакова, Л. Толстого, М. Булгакова, А. Роккуччі, І. Данилевського, Маршалла По, А. Тойнбі, О. Білокобильського, І. Паська, присвячених історії становлення ідеї Російської держави, слід зазначити, що "ідея" завжди, хоча б частково, була релігійною та протиставляла себе Заходу. Отже, треба поставити питання про те, чи таким уже

великим винятком із загальної російської історії був радянський період.

Відповідь на питання про формування атеїстичної ідеології в СРСР необхідно розпочати з періоду, який історично передував утворенню цієї держави, аби більш точно розуміти той духовний багаж, із яким Росія ввійшла в радянський період своєї історії. Адже діючи, які робили революцію й починали будувати радянську державу, формувались у другій половині XIX сторіччя. Як відзначає український філософ М. Попович, "... всі колізії XX століття зав'язались уже в 70-х роках попереднього. І дійсно, 70-80-ті роки стали своєрідною передмовою до XX століття, накресливши нам основні контури його трагедій та здобутків" [3].

Після створення СРСР, унаслідок частково штучного, частково природного процесу, була сконструйована культурна традиція (у цьому випадку перспектива роздумів спирається на дослідження Я. Ассмана, П. Бергера, Т. Лукмана, М. Еліаде), яка б відповідала запитам різних народів, було створене розуміння того, якою має бути "радянська культура і радянська людина".

Мета статті - розглянути місце й роль релігійно-мотивованих смислів і цінностей у формуванні атеїстичної ідеології Радянського Союзу.

Виклад основного матеріалу. У середині XIX сторіччя розпочався філософський спір слов'янофілів і західників, суть якого зводилась до пошуку історичної місії Росії. Американський дослідник Маршалл По зазначає, що ідея "Третього Риму" вплинула на розвиток слов'янофілства, відводячи значну роль М. Бердяєву в дослідженні російської філософської думки того часу: "Філософ Микола Бердяєв використовував доктрину "Третього Риму" у виведеній ним характеристиці "російського месіанізму". Знаменно, що Бердяєв був першим мислителем, який стверджував, що ідея "Третього Риму" справила ключовий вплив на розвиток слов'янофілства" [4].

Слов'янофіли багато в чому взяли на озброєння навіть не стільки саму формулу Філофея, скільки її смислове наповнення. Вони відстоювали ідею особливого типу культури, що виник на ґрунті московського православ'я. Намагались виявити самобутні особливості Росії, її відмінності від Заходу, намітити особливий шлях, яким Росія мала донести православні істини до Заходу, що впав у ересі, та, за деякими уявленнями, створити єдину православну державу зі столицею в Константинополі. Проте так само слов'янофілство зазнало на собі європейського впливу і є частиною культурного простору Європи. На думку радянського семіотика Ю. Лотмана, "за своєю природою класичне слов'янофілство - одна з течій європейського романтизму - породжена пристрасним поривом "знайти себе". Така постановка питання вже на виході передбачала втрату себе, втрату зв'язку з народом і його глибинною культурою, тим, що ще належить знайти й покласти в основу" [5]. Натомість західники, на думку Ю. Лотмана, виходили з того, що "російський шлях" - це шлях, уже пройдений "більш передовою" європейською культурою. Щоправда, на самому початку він містить характерне доповнення: за своїми європейську цивілізацію і вставши на загальний європейський шлях, Росія, як неодноразово повторювали представники різних відтінків цього напрямку, піде за ним швидше й далі, ніж Захід. Від Петра до російських марксистів наполегливо проводилася думка про необхідність "наздогнати та перегнати" [Там само]. Теза про "пройдений шлях європейської культури" характерна як для західників (убачали майбутнє Росії в розвитку за європейським прикладом), так і для слов'янофілів (уважали, що Європа пройшовши своїм шля-

хом, довела його неспроможність і безпідставність зазіхань на універсальний характер).

Західники підкреслювали, що Петро I повернув Росію до стану європейських країн, і вона й надалі повинна продовжувати політичний, економічний і культурний розвиток за західною моделлю. Як зазначає російський філософ М. Бердяєв, "слов'янофіли вбачали в справі Петра зраду споконвічних національних російських основ, насильство і прорив органічного розвитку. Західники ніякої своєрідності в російській історії не бачили, уважали Росію лише країною, відсталого в освіті та цивілізації, західноєвропейський же тип цивілізації був для них єдиним і універсальним" [6].

На думку М. Бердяєва, для цього спору характерний пошук місії російського народу, пошуки "правди", на відміну від західної "істини", пошуки "справедливості", а не західної "законності". Відсталість від Заходу насамперед убачали в тому, що російський народ ще не виявив себе в історії, проте залишали народу потенційну можливість і здатність до великої місії. А для цього потрібно було просвітити темний народ, культурно збагатити його або західними цінностями та раціональністю (західники), або чистим православ'ям допетровського періоду (слов'янофіли).

Для розуміння цих двох варіантів національного саморозуміння треба звернутися до їхніх ідеологічних засад, які для слов'янофілів можна побачити в О. Хом'якова, І. Киреевського, П. Киреевського, І. Аксакова, К. Аксакова, Ю. Самаріна, І. Беляєва, а для західників - у П. Чаадаєва, В. Печоріна, І. Гагаріна, В. Соловйова, Б. Чичеріна, І. Тургенєва, В. Белінського, М. Огарьова, М. Бахтіна.

Пошук історичної місії Росії стає в XIX столітті основним питанням російської філософії. Навіщо потрібна Росія? Що вона може дати світові? "Усякий великий народ вірить і повинен вірити, якщо тільки хоче довго жити, що в ньому, і тільки в ньому одному полягає порятунок світу, що живе він задля того, аби стояти на чолі народів, долучити з усіх до себе водне і вести їх, у згодному хорі, до остаточної мети, усім їм призначеної" [7]. Ця теза Ф. Достоєвського власне і стверджує необхідність мати особливу історичну місію і, мабуть, якнайкраще ілюструє важливість усвідомлення Росією себе і своєї ролі у світі. Неважко помітити, що в основі цих тверджень містяться релігійні смисли на кшталт християнської ідеї спасіння, обраності Богом народу, що доволі сильно переплітається з ідеями "Третього Риму".

Л. Толстой так само звертається до релігійних смислів, виходячи з власного розуміння сутності росіян як людей насамперед винятково релігійних: "... релігійності, яка за даними й російської історії, і зі спостережень іноземців, які вивчали російський народ, і, головне, за власним внутрішнім усвідомленням всякої російської людини становила і становить виняткову рису характеру російського народу ... в російському народі, у всій величезній більшості його, унаслідок чи того, що Євангеліє стало доступним йому ще в X столітті, унаслідок чи грубості й тупості візантійсько-російської церкви, що невміло й тому безуспішно прагнула приховати християнське вчення в його істинному розумінні, унаслідок чи особливих рис характеру російського народу і його землеробського життя, християнське вчення в його додатку до життя не припиняло й до сих пір продовжує бути головним керівником життя російського народу в його величезній більшості" [8]. Ця релігійність є не декларативною, що, власне, і відрізняє росіян від всіх інших народів, - здатність на жертву в ім'я релігійних цінностей "... часто грубо виявляється в готовності повної жертви всім в ім'я того, що вважається релігійною істиною,

як це виражалось і виражається досі й у самоспаленнях, і в скопництві, і навіть у нещодавніх випадках закопування себе живими в землю" [Там само]. Ідея "зробити більше ніж...", "наздогнати й перегнати" у більш сучасному її трактуванні - одна з головних для інтелігенції кінця XIX сторіччя й характерна як для слов'янофілів, так і західників.

Володимир Соловйов також пропонував шукати релігійні підвалини цих питань: "Ідея нації є не те, що вона сама думає про себе в часі, але те, що Бог думає про неї у вічності" [9]. Він пропонує розглядати людство як єдине ціле, один організм, а народи й нації - як складові частини цього цілого. Такий стан речей він виводить із Нового Заповіту, де немає ані слова про окремі нації, а йдеться про єдність людства у Христі. Христос, у свою чергу, не відправляв апостолів нести своє слово до конкретних націй, але для всіх разом.

Кожна така частина, якою є нації, покликана виконати особливу моральну функцію: "Покликання або та особлива ідея, яку думка Бога вважає для кожної моральної істоти - індивіда чи нації - і яка відкривається свідомості цієї істоти як її верховний борг, - ця ідея діє у всіх випадках як реальна міць, вона визначає у всіх випадках буття моральної істоти, але робить вона це двома протилежними способами: вона проявляється як закон життя, коли обов'язок виконано, і як закон смерті, коли це не мало місця [Там само]. Виконати свою історичну місію, або піти в небуття - такий загальний есхатологічний підсумок багатьох, якщо не всіх роздумів цього періоду в Росії про Росію, очікування неминучого кінця.

Для В. Соловйова місія будь-якої нації очевидна й безсумнівна: "Брати участь в житті Вселенської церкви, у розвитку великої християнської цивілізації, брати участь в цьому в міру сил та особливих обдарувань своїх, ось у чому єдина справжня мета, єдина справжня місія будь-якого народу" [Там само]. На його думку, Росія, звісно, посідає чинне місце в такому порядку речей. Тому й питання про місію Росії потрібно ставити через розвиток Вселенської церкви, зважаючи на те, що Росія має зробити для християнства загалом.

"Релігійне й розумове звільнення Росії є в цю хвилину для нашого уряду справа така ж нагальна, якою тридцять років тому було звільнення кріпаків для уряду Олександра II" [Там само]. В. Соловйов доволі різко критикує національну церкву як соціальний і державний інститут, який шукає лише матеріальну вигоду та відмовився від моралі. Він не пропонує відкинути минуле, навпаки, минуле слід поважати, адже християнство прийшло на Русь через Св. Володимира і вкоренилося завдяки зусиллям попередніх поколінь. Проте він пропонує відкинути чинну церкву, саме національну церкву, адже націоналізм ставить одну частину цілого, одну націю вище за інші, отже, порушує Вселенськість церкви й Божий задум. "Відкинути національний егоїзм", - резюмує В. Соловйов.

"Християнська Росія, наслідуючи самого Христа, повинна підпорядкувати владу держави (царську владу Сина) авторитету Вселенської церкви (священства Отця) і відвести належне місце громадській волі (дії Духа)" [Там само]. В. Соловйов не бачить майбутнього в Російській імперії, як не бачить майбутнього в національній церкві. Тільки нерозривне служіння Вселенській церкві й через це служіння встановлення соціальної справедливості для всіх народів і є історична місія Росії. Поділяє цю точку зору й Л. Толстой, міркуючи про значення російської революції: "Зробить російський народ цю велику справу або, обравши шлях західних народів, позбудеться цієї можливості й надасть іншому, більш щасливому східному народу бути керівником

людей у майбутній всьому людству справі звільнення від підміни божественної влади владою людською ..." [8]. Для Л. Толстого "європейський вибір" Росії є остаточно хибним, таким, що не веде до спасіння і не ставить на чолі народів світу. На його думку, розвинуті європейські народи вже зрозуміли хибність свого шляху й уже повертаються з нього назад, натомість частина росіян прагне йти свідомо хибним шляхом.

Микола Бердяєв наголошує на утопічності поглядів як слов'янофілів, так і західників "Одні, слов'янофіли, мріяли про ідеальну допетровську Русь, інші, західники, мріяли про ідеальний Захід. Але й консервативне звернення слов'янофілів до далекого минулого було лише утопією досконалого ладу, досконалого життя, таким самим було звернення західників до Заходу, який вони погано знали" [6]. Можна зробити висновок, що представники обох течій ідеалізували свої погляди та прагнули швидше "чистого православ'я" або "розвинутого Заходу", аніж насправді розуміли, із чим мають справу й що насправді ховається за їхніми уявними образами.

Проте знайомство зі справжнім Заходом частково розвіяло уявлення про Захід як про "землю обітовану" прогресу та цивілізації. Воно поступово змінюється в цих концепціях уявленням про нього як про щось неповноцінне, сумнівне й потенційно вороже. Марксистська модель, згідно з якою буржуазія є тимчасовим і неповноцінним союзником демократії, який неминуче перетвориться на основного ворога демократії пролетарської, безпосередньо переносилася на модель Захід/Росія [5]. Це призвело до розколу у стані самих західників на народників-соціалістів (за характером роздумів близькі до слов'янофілів) і лібералів. Слід зазначити, що ліберальні думки та ідеологія ніколи не мали особливого попиту в Росії, що будемо наочно споглядати після розпаду СРСР. Як зазначає М. Бердяєв, "народники-соціалісти вірили в особливий шлях Росії, в її покликання здійснити краще й раніше Заходу соціальну правду, вірили в можливість для Росії уникнути жахів капіталізму" [6]. Вони вірили (у релігійному значенні) у російський народ і його правду, "... войовничий атеїзм російських революційних, соціалістичних і анархічних напрямків був вивернутою навиворіт російської релігійністю" [Там само].

Отже, слід зазначити, що наприкінці XIX - на початку XX ст. у Російській імперії сформувалось два доволі утопічних погляди на розвиток держави - слов'янофіли розмірковували над потенційною можливістю історичної місії Росії, необхідністю цієї місії для Росії та потребою звільнити пригнічений невіглаством і бездуховною церквою народ, яка в період реформ Петра I відступила від істинної віри. Вони вбачали розквіт держави через повернення до "чистого" допетровського православ'я і з його допомогою приведення світу зануреного в ереси - до спасіння.

На противагу їм, західники, власне, ставили ті самі питання, проте розвиток Росії вбачали в наслідуванні "західного шляху". Трохи згодом, коли західники почали знайомитися з реальним Заходом, вони вирішили, що можуть, наслідуючи західний шлях розвитку, досягти значно більшого, ніж умовний Захід - "наздогнати й перегнати". Тобто опозиція Заходу була характерна як для слов'янофілів, так і для західників, як і пошуки свого напередвизначення (у релігійному сенсі), "яким саме чином Росія повинна стати на чолі народів?". Мабуть, у такий спосіб слід сформулювати основне питання, над вирішенням якого розмірковували представники обох течій.

Така постановка питання передбачає артикуляцію в першу чергу релігійних смислів - християнської ідеї спасіння й богообраності народу в поєднанні з російсь-

кою національною ідеєю, яка й у попередні сторіччя хоча б частково мала релігійне осердя. "Цілков очевидно, що ці ортодоксальність і віра в напередвизначеність, сприйняті росіянами від візантійських греків, настільки ж характерні для сучасного комуністичного режиму, як і для колишнього, православно-християнського правління в Росії. ось чому російській людині ХХ століття, батьком якої був слов'янофіл ХІХ століття, а дідом - справжній православний християнин, легко було стати переконаним марксистом" [10], - зазначає англійський історик А. Тойнбі, який не вбачає у марксизмі щось винятково нового для Росії.

Попри західне походження марксизму, "для російського марксиста, як і для слов'янофіла або православного християнина, Росія - завжди "Священна Росія", а західний світ - світ Борджія й королеви Вікторії, світ "Самопомочи" Смайла або Таммані Холла, безумовно й назавжди загруз в ересі, корупції й розкладанні" [Там само]. Тобто на початку його впровадження в російському прочитанні марксизму були артикульовані ті самі питання, що й під час дискусії слов'янофілів і західників - світова революція (історична місія Росії), протистояння Заходу (приведення до спасіння через істинну церкву). Що, власне, стало зануренням смислів з релігійним осердям у не релігійне (не церковне?) середовище.

Висновки

Процес цілеспрямованого конструювання радянської дійсності спільнотами людей передбачав, унаслідок появи певної солідарності (ідентичності), утворення "радянської людини" та нової культурної традиції. Це дозволяло державі визначити місце людини в соціальному й культурному просторі. У межах традиції колективна ідентичність проявляється у вигляді цілісного уявлення про себе (питання історичної місії Росії) під час зустрічі з чимось іншим (Заходом), відмінним від себе самого.

Світ даний нам таким, яким він описаний у культурній традиції, і підтримка світопорядку залежить від того, як точно ми її наслідуюмо. Символічний світ вимагає підтримки, упорядкування та наступності в сучасників. Адаже з часом деякі вірування можуть слабшати або зникати взагалі, тому для їх підтримки необхідні значні зусилля сучасників. Відповідно, символічний світ повинен бути закодований у певну форму, прийнятну для сприйняття. Ви дієте, підтверджуючи дійсність соціального світу, який, у свою чергу, формує вас. Тим самим формується тип людини, яка поза цим світом може не існувати зовсім (наприклад, радянська людина).

У процесі об'єднання певних територій з'являється домінуюча традиція (радянська), яка витісняє інші (національні традиції радянських республік), маргіналізує їх. Але при цьому для конструювання стійкої цілісності соціального об'єднання домінуюча традиція має виконувати інтегруючу функцію, об'єднуючи навколо себе іноді протилежні смисли, які були нею ж витіснені зі статусу домінуючих на локальній території.

Згодом відбувається уніфікація культури, а підтрим-

ка всього спектра маргінальних практик більше не є необхідною. З'являється більш досконала й цілісна сконструйована традиція, що відповідає більшій кількості запитів, відповідно, відбувається модернізація практик, які орієнтуються на підтримку цілісності вже нового символічного світу. Розуміння цієї єдності, спільної історії, традиції, зв'язку в межах одного народу, а після побудови колективної ідентичності в межах культурної традиції народ стає єдиним, дозволяє сформувати національну ідею.

Цю культурну традицію, реалізовану в радянській практиці, ми пропонуємо розуміти як нову артикуляцію "російської ідеї", що є одним із теоретичних переконань, які обґрунтовуються в нашій статті. Характерним інструментом упровадження цієї культурної традиції була атеїстична ідеологія, передумови формування якої ми вбачаємо в релігійних пошуках російської інтелігенції на межі ХІХ-ХХ століть, яка, однак, містила в собі серцевину радянського ідеологічного нарративу - "секуляризовані" уявлення про обраний народ та його особливу місію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нива Жорж. Возвращение в Европу. Статьи о русской литературе. Русский религиозный человек [Електронний ресурс] / Жорж Нива. - М. : Высшая школа, 1999. - Режим доступу : http://nivat.free.fr/archives/pdf/livre_retour.pdf.
2. Роккуччи Адриано. Размышления о постсекулярном обществе и о секуляризации в истории России в новейшее время [Електронний ресурс] / Адриано Роккуччи. - Режим доступу : http://synergia-isa.ru/wp-content/uploads/2012/02/gocucci_rus.pdf.
3. Попович М. Червоне століття / М. Попович. - К. : Артк, 2005. - 888 с.
4. Marshall T. Poe "Moscow, the Third Rome" the origins and transformations of a pivotal moment [Електронний ресурс] / Poe T. Marshall. - Режим доступу : <https://www.ucis.pitt.edu/nceer/1997-811-25-Poe.pdf>.
5. Лотман Ю. М. Современность между Востоком и Западом [Електронний ресурс] / Ю. М. Лотман. - Режим доступу : <http://www.philology.ru/literature2/lotman-97.htm>.
6. Бердяев Н. Истоки и смысл русского коммунизма [Електронний ресурс] / Н. Бердяев. - М. : Азбука, 2016. - Режим доступу : http://93.153.255.188/sites/default/files/files/pdf/berdiaev_.pdf.
7. Достоевский Ф. М. Полное собрание сочинений (ПСС): в 30 т. / Ф. М. Достоевский. - М., 1983. - Т. 25. Дневник писателя. - С. 17.
8. Толстой Л. Н. О значении русской революции [Електронний ресурс] / Л. Н. Толстой. - Режим доступу : <http://tolstoylit.ru/tolstoy/publicistika/o-znachenii-russkoj-revoljucii.htm>.
9. Соловьев В. С. Русская идея [Електронний ресурс] / В. С. Соловьев ; [пер. с фр. Г. А. Рачинского] // Вопросы философии и психологии. - 1909. - XX, кн. 100 (V). - С. 323-356. - Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/v/russkaya-ideya-1>.
10. Тойнби А. Византийское наследие России [Електронний ресурс] / А. Тойнби. - Режим доступу : <http://maxpark.com/community/politic/content/2843389>.

Гуржи Владимир,

аспирант, Донецкий национальный университет, г. Винница

РЕЛИГИОЗНЫЕ ПОИСКИ В РУССКОЙ ФИЛОСОФСКОЙ МЫСЛИ НА РУБЕЖЕ ХІХ-ХХ вв. КАК ПРЕДПОСЫЛКА ФОРМИРОВАНИЯ АТЕИСТИЧЕСКОЙ ИДЕОЛОГИИ

В статье автор исследует место и роль религиозно мотивированных смыслов и ценностей в русской мысли на рубеже ХІХ-ХХ вв. как предпосылку формирования атеистической идеологии Советского Союза. Обосновано, что создание СССР сопровождалось конструированием культурной традиции, которая отвеча-

ла запросам разных народов; были сформулированы требования к "советской культуре и советскому человеку". Эту культурную традицию, реализованную в советской практике, предлагается понимать как новую артикуляцию "русской идеи". Характерным инструментом ее внедрения была атеистическая идеология, предпосылки формирования которой автор статьи видит в религиозных поисках русской интеллигенции на рубеже XIX-XX веков, в частности в ее "секуляризованных" представлениях о избранном народе и его особой миссии, которые впоследствии составили сердцевину советского идеологического нарратива.

Ключевые слова: национальная идея; славянофилы; западники; марксизм; научный атеизм; религиозность; советская идентичность.

Hurzhy Volodymyr,

Postgraduate Department of Philosophy, Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia

RELIGIOUS SEARCH IN RUSSIAN PHILOSOPHICAL THOUGHT AT THE TURN OF THE 19th-20th CENTURIES AS A PREREQUISITE TO THE FORMATION OF ATHEISTIC IDEOLOGY

In his paper the author examines the place and role of religion-motivated purports and values in Russian thought at the turn of the 19th-20th centuries as a prerequisite to the formation of atheistic ideology of the Soviet Union.

It is the author's belief that the formation of atheistic ideology in the USSR has to be looked into in the context of the period that historically preceded the creation of the state in order to better understand the spiritual background of Russia when it entered into the Soviet stage of its history. After all, the people who were engaged in the revolution and started building the Soviet state matured in the second half of the 19th century.

The author examines the formation of the USSR, which process, partially artificial and partially natural, resulted in the development of a cultural tradition (the thinking in this case is underpinned by the research conducted by J. Assman, P. Berger, T. Luckmann and M. Eliade), which would meet the needs of different peoples, and understanding of what "the Russian culture and Russian man" should be like.

We suggest viewing that cultural tradition, implemented in Soviet practice, as a new articulation of "the Russian idea", which is one of theoretical views substantiated in this paper. A typical instrument for introduction of that cultural tradition was atheistic ideology, which formation prerequisites we discover in religious search of Russian intelligentsia at the turn of the 19th-20th centuries. However, it comprised "secularized" ideas of the chosen nation and its special mission, which formed the core of the Soviet ideological narrative.

Key words: national idea; Slavophiles; westerners; Marxism; scientific atheism; religiousness; Soviet identity.

REFERENCES

1. Nivat, Georges (1999), *Return to Europe. Articles on Russian literature. Russian religious man*, available at: http://nivat.free.fr/archives/pdf/livre_retour.pdf
2. Roccucci, Adriano (2012), *Reflections on post-secular society and on secularization in the history of Russia in modern times*, available at: http://synergia-isa.ru/wp-content/uploads/2012/02/roccucci_rus.pdf
3. Popovych, Myroslav (2005), *Red century*, ArtEk Publisher, Kyiv, 888 p. (ukr).
4. Marshall T. Poe (1997), *Moscow, the Third Rome: The Origins and Transformations of a «Pivotal Moment»* available at: <https://www.ucis.pitt.edu/nceeer/1997-811-25-Poe.pdf>
5. Lotman, Yu.M. (1997), *The Modernity between East and West* available at: <http://www.philology.ru/literature2/lotman-97.htm>
6. Berdyayev, Nikolay (2016), *The origins and meaning of Russian communism. Azbuka*, Moscow, available at: http://93.153.255.188/sites/default/files/files/pdf/berdiaev_.pdf
7. Dostoevsky, F.M. (1983), *Complete Works in 30 volumes, Vol.25 Writer's diary*.Moskow, p.17. (rus).
8. Tolstoy, L.N. (1906), *The Significance of the Russian Revolution*, available at: <http://tolstoy-lit.ru/tolstoy/publicistika/o-znachenii-russkoj-revoljucii.htm>
9. Soloviev, V.S. (1909), *The Russian idea* [translat.], *Voprosy filosofii i psikhologii*.Vol. XX, kn. 100 (V). pp. 323-356, available at: <https://cyberleninka.ru/article/v/russkaya-ideya-1>
10. Toynbee, A. (2014), *Russia's Byzantine Heritage* available at: <http://maxpark.com/community/politic/content/2843389>

© Гуржи Володимир

Надійшла до редакції 11.08.2017